

Вуйна принесла соломи, розстелила на землі і застелила простиралом. — „А тепер підійдіть усі ближче. — Ходи й ти внуку — сказав дідусь до мене, — нехай вас благословлю“. — Ми підійшли перед дідуня, впали навколішки, але що дідо говорили, — на жаль, не памятаю. Мабуть тому, що і я з мамою розплакався.

Ми повставали. Дідуньо вступив на свою постіль. Став навколішки і рукою тричі перехрестив малий підголовок. Ліг спокійно. Розплющив очі й випитувався, чи дуже збіжжя зросло. Прийшло кілька сусідок. Слова якось тяжко виходили присутнім із уст. Знечевя дідо заметушився.

— „Піднеси мені голову“, — звернувся до матері, та поки мати вспіла вчинити його волю, — дідуньо простягнувся, порушив устами і — успокоївся. Моя мати нахилилася: — „Тату, тату, відізвіться, промовте!“ — Та на устах дідуня була вже печать глибокої мовчанки.

Опака, 25. VIII. 1936.

О. д-р Лев Глинка

РОДИНА І ДЕРЖАВА В СВІТЛІ КАТОЛИЦЬКОЇ НАУКИ

Подружжя, як засновок родини — це найважніша клітина суспільного, національного та церковного життя. Це своє велике значіння в зорганізованому людському життю завдячують подружжя та родина як своїй великій давнині, що нею перевищають усі інші форми суспільного життя, так також високому завданню, що їм прислуговує на основі Божого природного права, саме: родити та виховувати потомство, все нових звеличників Бога, нових членів Церкви, держави й народу. — Визначний німецький каноніст Кнехт змальовує значіння подружжя та родини в людському життю ось такими словами:

„Все соціяльне життя серед людства бере свій початок в родині, в тому звязку обопільної приналежности чоловіка і жінки, батьків та дітей. Людська родина являється як історично дослідна основа всякого суспільного життя, як первісний соціяльний організм. Можуть, чи могли бути місця та часи без держави, але нема людського життя без родинного союзу. Родина це безпосередньо в людській природі обоснована та тою ж природою вимагана основна суспільна форма, щоб розмножувати, виховувати та розвивати людський рід. Умовиною, щоб здійснити мету родини, є різність пола та розродна сила людського роду¹.

Велика давнина та особливе значіння родини як основоположного чинника у розвою інших форм суспільного

¹ Handbuch des Katholischen Eherechts, 1928 ст. 2.

життя, як огнища, що зо свого природного призначення повинно дати людині найсильніші основи, щоб плекати індивідуальні й громадянські чесноти, видвинули родину на перше місце перед усіма іншими культурними установами людства, і то не тільки серед поодиноких, у корисних умовах розвинених народів, але серед цілого людства. Етнольогічні досліди, як каже той же Кнехт у вище цитованому творі на основі численної літератури, — доказують зовсім певно, що подружжя та родина це первісні явища суспільного людського життя, а не вислід довгого розвою, як це твердили в другій половині 19. ст. натуралістично-еволюціоністичні теоретики; між ними Н. L. Morgan в творі „Ancient Society“ (1877 р.) висловлював думку, що моногамічну родину попередило 5 розвоєних стадій. Вони починалися від нічим необмеженого полового вживання (schrankenlose Promiskuität), а кінчалися патріархальною полігамічною родиною, що безпосередньо попереджувала моногамічну родину. Визначні етнольогі Wilhelm Schmidt і Wilhelm Koppers, користуючись культурно-історичною методою в своїм творі „Der Mensch aller Zeiten“, 1924, опрокинули тези еволюціоністів як науково необосновані та в своїм досліді дійшли до висновків, що родина є така давня, як людство, та що подружжя як морально-правна установа своїм корінням сягає праісторії¹. — Це знов іще один доказ, що твердження Обявлення, св. Письма старого Завіта (Кн. Битія 1, 27, 28; 2, 18—24) про моногамічність початку подружжя згідні з історичною правдою.

Історики та дослідники подружжя й родини як суспільної установи та подружого права стверджують теж, що подружжя та родина в усіх народів мали сакральний характер, були чимсь святим, та що новоженці вступали в подружжя серед релігійних обрядів. Цитований уже автор Кнехт пише про характер подружжя в різних народів ось як:

„Подруже право від перших початків загально виказує сакральний характер. Як далеко сягають певні досліди, зустрічаємо майже в усіх народів поняття про подружжя як про святу річ. Поминаючи сліди праобявлення в тому, джерелом того загального явища є ймовірно таємнича розродна людська сила. Як праобраз та формальний принцип тієї сили насувається вдумливого розумові вища, або одиноко найвища сила. Родження дітей, розумом обдарених істот, підносить батьків високо понад царину чисто звірячого буття (animalischen Werdens), ставить їх діяльність у безпосередній звязок із творчою силою останньої, найвищої причини, а поняття про неї, в більш чи менш ясній формі, знаходяться всюди серед людей. Її означуємо ми та почитаємо як Бога, а вони самі, батьки, являються як органи Божества“². Тут уже приходиться підкреслити як висліди наукового до-

¹ Пор. Knecht — op. cit. ст. 2.

² Op. cit. ст. 3.

слідую вчених такі основні речі, конечні до розвязки нашої проблеми:

1) Подружжя й родина — це явища первісні. Вони своїм початком належать до праісторії людства, вони є установами природного права й тому основних норм щодо них треба шукати в природнім праві. Подружжя й родина — це основна суспільна клітина, що з неї творилися інші форми суспільного життя, й вони своїм буттям значно випередили існування держави.

2) Подружжя й родина в усіх народів, як поганських, так ще більш у християнських, мали сакральний, релігійний характер.

Подружжя й родина є джерелом різних відношень приватного й публичного характеру, що торкається як поодиноких людей, так також суспільности. Тому, що подружжя й родина своїм змістом обіймає ділянки приватного й публичного, державного й релігійного життя, від найдавніших часів установою подружжя й родини займалося законодавство цивільне й релігійне¹. Розвязка всіх питань, звязаних із подружжям і родиною — це не легка річ із уваги на їх різnorodні відношення, що їх вони витворюють. Про труднощі розвязки питань, звязаних із подружжям та родиною, писав уже св. Августин у творі: *De coniugiis adulterinis* 1, 25 (М. 40, 469) такими словами:

„Знаю добре, що питання про подружжя є дуже темне та замотане; не важуся також заявити, що я, чи в цім творі, чи в іншій, пояснив уже достатно всі його замотані труднощі, або що буду міг пояснити, якщо буде того треба“.

При розвязці питань про подружжя входять у гру як правна сфера одиниці, людини, так також суспільности, що їх не вільно нарушувати. Тому треба вважати, щоб із одного боку не нарушити особистої свободи людини, що їй прислуговує на основі природного права вступати в подружжя, а з другого боку, щоб та свобода не перемінилася в самоволю, що може спричинити фізичну й моральну руїну цілої суспільности й народу, як це сталося з могутнім свого часу римським народом, з могутньою римською імперією в V. ст. по Христі передовсім через занепад обичаїв та руїну родинного життя римлян. У них у добі сили та могутности самоволя одиниць довела подружжя та родину до такої руїни, що римські жінки, змінюючи часто чоловіків, числили свої літа не за конзулятами, як це було в римлян у звичаю, а тільки за своїми чоловіками.

Св. Єронім оповідає, що був на похороні жінки, що мала за чергою 23 чоловіки, а вона сама була в останнього чоловіка 21-шою жінкою².

Коли в римській державі, як у нижчих, так і вищих клясах, запанував глибокий матеріалізм, а родинне життя підірвали розводи, що їх дуже легко можна було досягнути, та уникання по-

¹ Поп. Ks. Dr. J. Grabowski — *Zagadnienie małżeństwa*, 1934, ст. 5.

² Поп. Ludwig Domański — *O małżeństwie*. Warszawa 1932, ст. 23.

томства¹, не багато вже помогли в рятуванні подружжя й родини, а слідом за тим народу й держави, закони імператора Аугуста „Lex Julia de adulteriis“ і „Lex Papia Poppaea“, що накладали гострі кари на чужоложників, зобов'язували всіх мужчин від 25—60 р. життя, а жінок від 20—50 р. життя, вступати в подружжя та мати потомство, а зокрема давали привілеї жонатим особам у спадковій праві. Подружжя й родина — це ніжні справи людського життя, що їх годі як слід налагодити в народі чисто людськими законами тоді, коли нема любови Бога-Творця та пошани до природнього закону. Дуже влучно зясує ту проблему варшавський адвокат Доманський у своїй праці: „O małżeństwie“ 1932, ст. 15, такими словами:

„Але в органічній світі крім закону життя постійно й незмінно діє також закон смерті. Кожна жива істота від хвилі свого почаття підпадає впливові обох тих законів. Від зовнішніх умовин, а головнo від того, чи розумні істоти свідомо підпорядкують себе засадничим законам природи, залежить існування та нормальний розвій як одиниць, так і людських суспільностей. Закон життя толерує деякі відхилення від його наказів, але домагається вперто, щоб вернутися до послуху й бути слухняним. Хто його острого і напiмнень не слухає й переступає означену природою межу нормального життя, той свідомо піддається тільки діянню смерті. Розправляєтьс я воно з ним скоро й безоглядно без уваги на охоту й спізнені прагнення вдержатися при життю“.

Для кожного народу, а зокрема для того, що в боротьбі з тяжкими умовинами свого політичного життя прямує до розвою, здорово налагодити справи подружжя та родини, згідно з природним правом — це хто зна, чи не найважливіше питання його перемоги чи прогри в життєвій боротьбі, його розвою чи занепаду, його життя чи смерті.

Завдання цієї доповіді — зясувати, які компетенції має держава в справах подружжя та родини згідно з наукою католицької Церкви. Тому, що подружжя — це засновок родини, а родина повстає з законного подружжя, джерело основних норм подружжя й родини є одне і те саме, — природне право. З огляду на те, обговорю передовсім компетенції держави щодо подружжя, а її компетенції щодо родини порушу тільки принагідно. Проблему родини й держави зясує в такім порядку:

- 1) основні принципи католицької Церкви щодо подружжя;
- 2) компетенція держави в справах подружжя й родини нехристиян;
- 3) компетенція держави в справах подружжя й родини християн.

Крім досить багатої наукової католицької літератури до тих

¹ Поп. Ks. Dr. Henryk Insadowski — Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo, 1935, стр. 66.

проблем є ще й енцикліки Папів, а передовсім Льва ХІІІ „*Arcanum divinae sapientiae*“ з 10. ІІ. 1880 р. про подружжя, та Пія ХІ „*Rappresentanti*“ 31. ХІІ. 1929 про християнське виховання дітей і його ж енцикліка „*Casti connubii*“ з 31. ХІІ. 1930 про християнське подружжя. Вони авторитативно подають науку католицької Церкви щодо тих питань. Ті енцикліки є головним джерелом матеріалу, що обнятий цією доповіддю.

I. Основні принципи.

Основні принципи католицької Церкви щодо подружжя, як засновку родини, зібрав Папа Пії ХІ. в енци. „*Casti connubii*“ в таких словах:

„Подружжя не є установлене ані відновлене людьми, а Богом; не люди, а сам Творець природи Бог і відновитель тієї ж природи Христос Господь вивінував подружжя законами, потвердив його та підніс; тому тих законів не можуть змінити ніякі людські постанови, ані навіть супротивна умова подругів. Це є наука св. Письма, таке є постійне і загальне передання Церкви, це є урочисте опреділення Святого Тридентського Собору, який якраз словами св. Письма оповіщає та потверджує, що постійний та нерозривний подружний союз, його єдність та тривалість походять від Бога-Творця“¹.

Ось і вихідне становище для обговорення справ подружжя й родини в світлі католицької науки. Засадничі тези такі:

- 1) Подружжя, як засновок родини, установив Бог, як про це свідчить св. Письмо в кн. Битія І, 27, 28: „Чоловіка і жінку — сотворив їх. І поблагословив їх Бог, кажучи: ростіть і множіться, і наповняйте землю, і володійте нею“.
- 2) Бог установив подружжя, як союз між одним чоловіком і однією жінкою, іншими словами моногамічне подружжя, як про це свідчать слова св. Письма: „Тому оставить чоловік батька і матір і злучиться зо своєю жінкою, і будуть обоє в одно тіло“. (Бит. ІІ, 23).
- 3) Бог установив подружжя як нерозривний союз чоловіка й жінки. Про це свідчать вище цитовані слова Кн. Битії.
- 4) Бог, установляючи подружжя, подав мету союзу чоловіка й жінки — розмножувати людський рід, „ростіть і множіться“... (Битія І. 28) та обопільно доповнятися й помагати собі в життю: „Не добре бути чоловікові самому. Сотворім йому помічника, подібного до нього“. (Битія, ІІ. 26).
- 5) Коли подружжя впродовж віків затратило свій вигляд і зміст, наданий йому Творцем, та занепало (полі-

¹ Cf. *Acta Apostolicae Sedis*, стр. 541.

гамія, розводи, чужолоства), відновив його відновитель природи, Христос, заборонивши розводи, полігамію та тим більш чужолоство. Коли фарисеї запитали Христа, чи годиться чоловікові відпустити свою жінку через яку-небудь причину, покликався Христос на первісну установу подружжя Творцем такими словами:

„Чи ви не читали, що той, хто сотворив із початку, мужчиною і жінкою їх сотворив? І сказав: Для того оставить чоловік батька і матір і злучиться зо своєю жінкою і будуть обоє в одно тіло. Так, що вже не двоє, а одно тіло. Що отже Бог злучив, чоловік нехай не розлучає“. (Мат. 19, 4—6).

Тими словами Христос виразно підкреслив, що подружжя з Божої установи є нерозривним союзом чоловіка й жінки. Коли ж фарисеї намагалися ослабити рішучу відповідь Христа, вказуючи на Мойсея, що дозволяв давати жінці відпусний лист, Христос знову покликався на первісну форму подружжя, установленого Творцем, а про розпорядок Мойсея щодо відпусного листа для жінки висловився як про засіб уникнути більше зло, та ще раз підкреслив вище подану заборону такими словами:

„Мойсей ізза твердості вашого серця дозволив вам відпускати ваші жінки, а з початку не було так. Та я вам кажу, що хто відпустить свою жінку, хиба за прелюбодійство і ожениється з іншою, прелюбодійство творить, а хто ожениється з відпущеною, прелюбодійство творить“. (Мат. 19, 8—10).

Христос не тільки відновив подружжя, привертаючи йому первісний зразок, який йому надав Творець, але також підніс подружжя християн до гідності св. Тайни (Ефес. 23—32), щоб ще сильніш підкреслити святість подружжя, його початок від Творця, його велике значіння серед людства та дати змогу подругам користати з ласк св. Тайни, щоб вони вірно сповняли прийняті на себе обов'язки в подружжю й родині, згідно з волею Творця.

Подружжя, установлене Богом, нормують у першій черзі Божі позитивні та природні закони; їх ніяка людська влада, цивільна чи церковна, не порушивши справедливості та не підірвавши подружжя в його основі, не може ані змінити, ані тим більш знести.

Ось це найважливіші вихідні тези, щоб розв'язати питання про подружжя в світлі католицької науки, щоб розв'язати питання про відношення подружжя й родини до держави та навіпаки. Їх об'єктивна вартість — це не хитка вартість більш чи менш умотивованих вислідів людського міркування, а тільки непохитна вартість об'явлених Богом правд, що їх Церква все вірно зберігала й береже, та передає грядучим поколінням. На тих об'явлених Богом правдах про подружжя спирається непохитність Церкви в усіх важніших подружжх справах. Щодо тих Богом об'явлених правд про подружжя, як і щодо інших об'яв-

лених правд у св. Письмі, чи традиції Церкви, католики не мають ніяких сумнівів. Але й не католики, навіть невіруючі, що щиро шукають правди, якби могли підвестися понад свої людські немочі та пристрасті й розглядати справи подружжя зо спільною застановою із становища високого завдання подружжя для суспільности, народу, держави та людства, ледве чи могли б знайти яку основу для сумніву. — Влучно зясовує причини хибної розв'язки подружних питань та становище католицької Церкви в справі подружжя каноніст, професор Варшавського університету, о. д-р. І. Грабовський:

„Поправне унормовання подружних питань утруднювала деколи та умовина, що люди легковажили внутрішній зміст подружжя та не брали під розвагу його релігійних і суспільних елементів. Через поминання або недоцінення тих вартостей переважив індивідуальний бік. Видвигнення особистих цілей у подружжю ослабило одночасно суспільні ціли, а навіть було деколи причиною, щоб їх заперечити, а слідом за тим довело до руїни саму установу подружжя, або бодай позбавило його суттєвих властивостей. Впродовж віків багато наступів спрямували на подружжя, як поодинокі особи, так і суспільні гурти, а навіть держави. Боротьбу за подружжя викликали різні погубні для суспільности системи, що діяли майже в кожному столітті і в різній формі, та що їх прихильниками були навіть різні релігійні віроісповідання. Ті численні й тяжкі наступи відпирала одинока католицька Церква в світлі Божого обявлення як сторож моральности та ненарушної правди. В той спосіб католицька Церква зберегла чистоту подружжя, а через неї здоровя родини й цілої суспільности“¹.

Є різні ложні теорії про подружжя. Всі вони даються звести до таких чотирьох головних:

- 1) Перша теорія, прозвана латинським терміном *abolitionism* (від *abolere*—нищити), уважає подружжя союз зо своєї природи за щось нездолене й погане.
- 2) Друга, прозвана гуманізмом (*humanism*) опреділює подружжя як союз з приватним характером.
- 3) Третя, звана натуралізмом (*naturalism*), твердить, що подружжя не має ніякого зв'язку ані з обявленою релігією, ані з природною.
- 4) Четверта теорія — це цивілізм (*civilism*). Її прихильники твердять, що тільки держава компетентна в подружних справах, бо своєю повагою підноситься вона понад релігії й понад приватний інтерес.¹

В обсяг теми цього реферату входить тільки остання помилкова теорія щодо подружжя, тому й нею передовсім займемося.

¹ Пор. оп. cit. ст. 6.

¹ Пор. о д-р. Грабовський оп. cit. ст. 8.

Нема ніякого сумніву зо становища католицької науки, що подружжя й родина, особливо з огляду на своє завдання родити й виховувати потомства, входить у сферу заінтересовання як Церкви, так держави, бо одній і другій звершеній спільноті достачає подружжя й родина нових членів, нових громадян і нових вірних. Ні державі, ні Церкві не може бути байдуже, чи підрастаючі громадяни, підрастаючі вірні, живуть у здоровій, чи нездоровій родинній атмосфері, чи вони виховуються на чесних, характерних, позиточних громадян та вірних, чи ні. Тому відсуджувати цілком Церкву чи державу від компетенції в подружних справах є несправедливо; це значить не признавати однієї чи другої звершеної спільноти, Церкви чи держави, та їх завдань у людстві. Хто схоче поважно та об'єктивно приглянутися до людської природи з її тугою за вічним щастям, тут на землі нездійсненою, та до її прямувань до добробуту, мира, розвою й вигоди в туземному житті, хто хоч на мить схоче, наскільки це в його силі, схопити цілість скомплікованих питань людського життя, той, хоч би був недовіркою, ледве чи знайде основу до сумніву про потребу існування Церкви й держави та їх окремих високих завдань для людства. — Річ тільки в слушнім розмежуванні сфер діяння однієї й другої спільноти, Церкви й держави, та налагодженню таких відносин, щоб одна і друга спільнота могла з користю для суспільности народу і цілого людства працювати й виконувати владу у приналежних собі справах.

Коли мова про подружжя та родину, то католицька наука признає державі деяку компетенцію в справах подружжя й родини; та компетенція держави має менший обсяг у справах подружжя й родини християн, а більший у справах подружжя й родини нехристиян тому, що останні звичайно не мають іншої, як державна, законодавчої влади, яка нормувала б ті справи.

3. Подружжя та родина нехристиян і держава.

Відношення подружжя й родини нехристиян до держави в світлі католицької науки це менш складна проблема — тому її насамперед коротко зясуємо.

Подружжя й родину як установу природного права нормують передовсім норми того ж природного права. Природне подруже право — це сума тих норм, що їх ми нашим розумом висновуємо з природи подружжя, установленого Творцем, з konieczністю, як нпр. свобода женихів годитися на подружжя, бо воно — це досмертний союз чоловіка й жінки. Щоб він не скривдив женихів, конечно треба згідно з природою подружжя, щоб женихи, вступаючи в подружжя, мали повну свободу поступити без примусу. Природне право обов'язує всіх людей від початку сотворення, обов'язує воно й нехристиян. Тому обов'язкові норми для подружжя й родини нехристиян — це передовсім норми природного права. Вони скупи й загальні. Тим то конечна

є людська влада, щоб їх докладніше определити. Церковні закони чисто людського походження не обов'язують нехрист'ян, бо вони не є члени Церкви. З огляду на це залишається тільки законодавство держави для тієї мети. Державній владі прислужує необмежена ніякою іншою людською владою компетенція в подружжя та родинних справах нехрист'ян, як під законодавчим, так також під судейським оглядом. Та щоб державні закони в справах подружжя й родини нехрист'ян були справедливі й обов'язували нехрист'ян в совісті, мусять вони, видима річ, бути згідні з нормами природного права та бути подиктовані загальним добром громадян.

(Докінчення буде).

Д-р Ярослав Гординський

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

I

Жіноче питання не належить до найважливіших питань у повістях та романах Радянської України. На перший плян виступають там найчастіше інші справи (соціалістичне будівництво та под.), а жінці відведена в їх розгорненні звичайно тільки невелика роля. І доходить до того, що деякі автори намагаються майже зовсім відсунути жінку від широкого повістєвого тла, як це пробує вчинити хоч би Григорій Епік у своєму великому романі „Перша весна“ (1931), не кажучи вже про таку агітаційну „Повість металу й вугілля“ Валеріяна Поліщука (1930), або про ранішу „Повість наших днів“ Петра Панча (1927), бо в них белетристичний елемент майже зовсім зникає. Але таке мало що не викреслення жінки з повістєвої акції відбивається так некорисно на повісті, що критика завважила скоро це явище й зазначила його шкідливість (нпр. у місячнику „Життя й Революція“ за 1933 р.).

Тому не дивно, що спеціально жіночому питанню присвячено в українській радянській повісті не багато окремих творів — ледве 8 більших: повість Аркадія Любченка „Образ“ (1927), романи Гордія Брасюка „Данна Анна“ (1929), Олександра Копиленка „Визволення“ (1929), Євгена Кротевича „Звільнення жінки“ (1930), Гео Шкурупія „Жанна Батальйонерка“ (1930), повість Н. Яволовської „Дарка Безфамільна“ (1931), роман-пролог Андрія Головка „Мати“ (1931, невдала перерібка 1935) та роман Якова Качури „Ольга“ (1931). Із менших творів, що також називаються повістями, належать сюди: Володимира Кузьміча „Італійка з Мадженто“ (1926—7) та Варвари Чередниченко повість-плякат „Горпина Трактор“ (1929). Крім того ще в багатьох інших повістях та романах зачіплені важні жіночі справи, або виступають помітні жіночі постаті, але їм не припала там передова роля. Це треба сказати навіть про повість Наталі Забіли „Тракторобуд“ (1931—2) і про романи талановитого Івана Ле, що створив